

مروزی بر واکنش‌های مردمی پس از حمله رژیم پهلوی به حرم امام رضا^(ع) و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷

روایت آغاز یک پیروزی

کمال سیستانی | حرم مطهر رضوی به عنوان آخرین پناهگاه مردم این دیار همیشه کانون وقایع و رویدادهای مهم و سپر بلای آن‌ها بوده‌است. این را می‌توان در گلوله‌باران و حمله‌های مکرر به آن در بزنگاه‌های مهم تاریخی دید. در جنگ جهانی اول و پیش از آن، در قیام مسجد گوهر شاد، در سال ۱۳۱۴ و روزهای مبارزاتی مردم به سال۱۳۵۷ که تلخ‌ترین آن‌ها ۲۹ آبان همان سال رخ داد و نه تنها مشهد که همه ایران را تا چند روز بعد در عزای عمومی فرو برد. این حادثه اما تنها در عزای عمومی خلاصه نشد و واکنش‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری در پی داشت که بر شعله آتش انقلاب اسلامی دمید و در نهایت آن را به فروغی جاودانه تبدیل کرد. آنچه می‌خوانید روایت این روزهاست که از ۲۹ آبان تا ۵آذر ۱۳۵۷، مشه‌دی‌ها را به پای ثابت مبارزات انقلابی در کشور تبدیل کرد.

- ۱۸ اسند، ۵عکس و یک دنیا خاطره

در مرکز اسناد آستان قدس رضوی هجده سند، پنج عکس و مصاحبه‌های بسیاری با افراد مختلف وجود دارد که موضوع آن، روزهای آخر آبان تا اوایل آذر ۱۳۵۷ است. روزهایی که نقل همه مجالس کشور ماجرای حمله به حرم مطهر رضوی است. اما چه می‌شود که مبارزات مردمی در آخر آبان به یورش به حرم منجر می‌شود؟

اسناد، گویای آن هستند که در این دوران مبارزات انقلابی مردم مشهد جانی دوباره گرفته‌است. ۱۰ روز پیش از این اتفاق یعنی بیستم آبان، درست در روز عید قربان، مشه‌دی‌های خشمگین از به قدرت رسیدن ارتشبد از هاری در زیر بارش بی‌امان برف راهپیمایی می‌کنند و کلاس‌های درس به نشانه اعتراض تعطیل می‌شوند.

- ۳۳ شهید در ۲۹ آبان ۱۳۵۷

فردای این روز هم حکومت «سراج حجازی» را که به روحانیت ادای احترام کرده و به مردم قول داده بود آرامش را به شهر برگرداند و حق هر که را مورد ظلم و ستم قرار گرفته بود، بدهد، از استانداردی خراسان عزل می‌کند و تیمسار «صادق امیرعزیزی» را برای انتساب در نظر می‌گیرد و او چهار روز بعد (۲۵آبان) در مشهد بر این مسند تکیه می‌زند. با روی کار آمدن امیرعزیزی تهدیدها روند تازه‌ای پیدا می‌کند و درجه‌داران نظامی اعلام می‌کنند که به زودی دستگیری رهبران و گردانندگان راهپیمایی‌ها را آغاز خواهند کرد. به روایت اسناد این تهدیدها، اسباب تحریک دانشجویان و تحصن فرهنگیان در منزل آیت‌ا...قمی را رقم می‌زند. در ادامه سبیدتن از زنان مدارس حوزه علمیه دست به اعتصاب غذا زده و این اعتصاب را تا ۲۶آبان ادامه می‌دهند. در این روز مأموران رژیم پهلوی سه نفر را در مشهد به شهادت می‌رسانند. در اسنادو مطبوعات آن دوران نام این سه شهید را منوچهر زراقی (معلم) که مدرسه‌ای در سه راه راهنمایی به نام اوست، غلامرضا قدسی (کارمند بهداری) و محمدنبی (روحانی) نوشته‌اند. خشم بی‌امان مردم از این اتفاق سبب می‌شود، سید جواد شیرازی مصاحبه‌ای با رادیو بی‌بی‌سی انجام دهد و بگوید: «اگر رژیم به ارتکاب جنایاتش پایان ندهد، انقلابیون مشه‌دی سرتیپ جعفری فرمانده انتظامی مشهد را خواهند کشت.»

● روزی که حرم گلوله باران شد

این رویدادها در ۲۹ آبان با حمله به حرم مطهر رضوی به اوج خود می‌رسد. روزی که قرار است

حسین بیات اشخصی که در راهپیمایی روزهای

آخر بهمن ۵۷ کنار پرچم مربوط به حمله نظامیان شاهنشاهی به حرم ایستاده. حسین خوشبخت است. او یکی از مجروحان حادثه بیست‌ونهم آبان سال ۵۷ است. خودش می‌گوید: «اصلا از حضور مأموران ساواک و سربازان ارتش در اطراف حرم اطلاعی نداشتم. آن روز در بیت مرحوم آیت‌ا... سیدکاظم اخوان‌مرعشی برنامه‌ریزی راهپیمایی فردا یا پس‌فردا انجام می‌شد و من روز حادثه آنجا بودم. تازه هوا تاریک شده بود که با موتورم راهی منزل بودم. دور فلکه حضرت‌را از خیابان امام‌رضا^(ع) به سمت پایین خیابان دور می‌زدم تا به خانه‌ام در خیابان طبرسی‌بروم سمت‌پایین خیابان‌باجمعیتی چشمگیر از نیروهای ارتش روبه‌روشدم که خیلی غیرطبیعی بود. کنجکاو شدم بدانم چه خبر است. موتورم را کنار خیابان گذاشتم و به آن قفل زدم.

مجلس ترحیمی به مناسبت شهدای آن هفته در منزل آیت‌ا...قمی برگزار و در نهایت به حرم مطهر رضوی ختم شود. روایت‌ها درباره این روز برابر اسناد مکتوب، چنین ثبت شده‌است:«چند نفر از مأموران ساواک که بیشتر در بین مردم زوار مراقب و گزارشگر بودند و سابقه دستگیری چند نفر از جوانان مبارز را داشتند، در موقع مراقبت و فتنه‌انگیزی به محاصره مردم درآمده و دستگیری می‌شوند. بر اثر زد و خورد با مردم و مجروح شدن عده‌ای از زوار معلوم می‌شودکه این چند نفر مأمور که خود را زوار معرفی کرده بودند، در زیر لباس، اسلحه‌کمری دارند و وقتی یک نفر از مأموران موفق به فرار می‌شود در خارج از صحن به سایر مأموران اطلاع می‌دهد و به دنبال آن چند نفر مأمور مسلح واردصحن شده، آن گروه، مردم‌را محاصره و به خارج از صحن، روی چمن‌های فلکه حضرتی می‌کشانند تا از طرف مأموران انتظامی کمک پرسد. در این موقع گروهی از مبارزان حمله می‌کنند و محاصران را نجات داده، ولی با یورش مأموران کمکی چند نفر از مبارزان خود را به حرم حضرت رضا^(ع) می‌اندازند که از طرف مأموران تعقیب و تیراندازی می‌گردد. طبق اظهار شاهدان بر اثر تیراندازی مأموران مسلح که وارد توحیدخانه حرم مطهر شده، ابتدا چند تیر به داخل توحیدخانه اصابت می‌کند که از طرف کفشداری گنبد ا...وردی‌خان تیراندازی می‌شود، به طوری که چند نقطه از در و دیوار حرم بر اثر اصابت گلوله فرو می‌ریزد. به علاوه با پرتاب گاز

دقایقی بیرون حرم رفت‌وآمدها را نظاره‌گر بودم، دیدم عده‌ای با لباس شخصی که ساواکی بودند به داخل حرم می‌رفتند.ابتدا مخفیانه برخی از مردمی را که به آن‌ها مشکوک بودند از حرم بیرون آورده، کتک می‌زدند و سوار ماشین جیپ می‌کردند و با خودشان می‌بردند. داخل حرم شدم، دیدم یکی از همان ساواکی‌ها، اسلحه پشت یک نفر گذاشته و آرام او را به سمت بیرون حرم هدایت می‌کند. فریاد زدم و به مردم گفتم که او ساواکی است. مردم دوش‌را محاصره کردند. ظاهرا آن لحظه، مأموران بیرون حرم از طریق بی‌سیم باخبر شده بودند که یک ساواکی از سوی مردم محاصره شده‌است. نزدیک سقاخانه بودم که سربازان ارتش از بست پایین خیابان به داخل حرم حمله‌ور شدند. من هم برای فرار به سمت بالاخیابان رفتم تا از حرم خارج شوم که زیر ایوان ساعت مورد اصابت گلوله قرار

اشک‌آور در داخل حرم عده‌ای از زوار بی‌هوش و یک نفر از زوار اصفهانی از ناحیه پا مجروح می‌شود. با ازدحام زوار و فریاد مردم، مأموران از صحن خارج شده و فرار می‌کنند.»بلافاصله پس از این رخداد، استاندار و نایب‌التولیه آستان قدس رضوی ضمن اعلامیه‌ای که از رادیومشهد پخش می‌شود، واقعه تأسف‌بار حرم مطهر را محکوم و از مردم معذرت‌خواهی می‌کنند و قول می‌دهند مرتکبان این واقعه را که توسط عده‌ای درجه‌دار و اشتباهی روی داده‌است مجازات کنند اما دیگر کار از کار گذشته‌است و این حرف‌ها مرهم زخم مردم عزادار مشهد نمی‌شود.

انتشار خبر این حادثه مردم مشهد را به یاد حمله روس‌های تزاری در سال ۱۲۳۰ هجری قمری به حرم مطهر و به توپ بستن گنبد و واقعه شوم مسجد گوهرشاد در سال ۱۳۱۴ خورشیدی از جانب‌سربازان رضاخان می‌اندازد و به ساعت نکشیده شهر مشهد یک‌پارچه سیاه‌پوش می‌شود. ساواک ولی درگزارشی چند خطی به دنبال ماس‌ت مالی کردن ماجراست. پس می‌نویسد: «دلیل حمله نظامیان به داخل حرم مطهر، نجات جان دو ساواکی بود که از سوی مردم شناسایی و دستگیر شده بودند.»

- آغاز اعتصابات سراسری

فردای این روز از سوی آیت‌ا...شیرازی عزای عمومی اعلام و شهر تعطیل می‌شود. این آغاز اعتصابات سراسری است، برای نمونه ۳۰آبان روز اعتصاب پزشکان است‌واول آذر هم دانشگاهیان درس و کلاس

حمله مزدوران پهلوی به حرم مطهر رضوی به روایت یک شاهد عینی

گرفتم و نقش زمین شدم. گلوله از نزدیک گوش سمت چپم وارد دهانم شد و فک بالا را کلا از بین برد و سمت راست صورتم را پاره کرد و بیرون افتاد. گیج بودم به سمت بیرون راهی شدم، داشتم به دل سربازان می‌رفتم.برادر دکتر علی‌اکبر سرجمعی، من را گرفت و کمک کرد و من را به بیرون حرم برد و سوار پیکانی کرد و به خانه برادرش که متخصص اطفال بود، برد. دکتر مقداری باند روی زخمم گذاشت و به برادرش گفت: او را باید به بیمارستان ببری، من نمی‌توانم برایش کاری کنم. او را باید یک متخصص عمل کند، حسین خوشبخت، یک ماه به عنوان یک فرد تصادفی (تصادف با ماشین حمل میلگرد) در بیمارستان امدادی بستری می‌شود و در ابتدای دهه ۶۰ به لطف همین جانبا‌ری برای ۳۰ سال به خدمت آستان قدس رضوی در می‌آید.

را تعطیل می‌کنند. روز دوم آذر هم به مناسبت یورش مأموران نظامی به حرم مطهر اعلامیه‌ای از سوی آیت‌ا...شیرازی منتشر می‌شود. در این اعلامیه روز ۵آذر در سراسر کشور تعطیل عمومی اعلام‌شده‌است.

- قبر امام هشتم گلوله باران شد

فردای آن روز (سوم آذر) نیز امام خمینی^(و) و دیگر آیات عظام مانند مرعشی، گلپایگانی و شریعتمداری نیز با صدور اعلامیه ضمن محکوم کردن جنایات عوامل رژیم پهلوی خواستار تعطیلی عمومی در سراسر کشور می‌شوند.

۵آذر برابر برنامه از قبل اعلام شده، در مشهد راهپیمایی عظیمی شکل می‌گیرد. مردم در این راهپیمایی که جمعیت آن را ۵۰۰هزار نفر شمرده‌اند فریاد می‌زده‌اند: «روز همه‌شیعیان شام غریبان‌شده/ قبر امام هشتم گلوله باران شده.» از این‌روز تاآغاز محرم(۱۱ آذر) هر روز گروهی از اقشارو اصناف مشه‌دی دست به اعتصاب می‌زنند. در تهران مطبوعات به حمایت از روزنامه‌های مشه‌دی (آفتاب شرق و خراسان) که کار را تعطیل کرده بودند، انتشار جراید را متوقف می‌کنند. این روند در نهایت بارسیدن به ۲۰آذر (عاشورا تا سوعای حسینی) به‌فصل‌الختام تبدیل می‌شود. فصل‌الختامی‌که در حرم‌مطهر رضوی باخپیه‌خوانی آیت‌ا...خامنه‌ای (رهبر معظم‌انقلاب) در شب شام غریبان، زیر برکه پایان دودمان پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی در ایران را امضا می‌زند.

دودمان از راهپیمایی‌ها در مشهد پس از حمله گلوله باران حرم مطهر رضوی (آذر ۱۳۵۷)

۱۱ آذر

هم‌زمان با اول محرم مدرسه نواب به عنوان مقر فعالیت‌های آشکار آیت‌ا... خامنه‌ای انتخاب می‌شود. در این مکان با آقایان هاشمی‌نژاد و طیبسی هماهنگ می‌شود که با فرستادن وعاظ تظاهرات را به شهر ستان‌ها نیز بکشانند. در مدرسه نواب علاوه بر عزاداری و سخنرانی‌های طولانی آیت‌ا...خامنه‌ای، مراسم شعرخوانی نیز برگزار می‌شود. کارکنان شرکت نفت نیز با اعتصاب خود به کارمندان هواپیمایی ملی، بانک مرکزی و فرهنگیان می‌پیوندند؛ اعتصابی که مورد تشویق مردم قرار می‌گیرد. معلمان مشهد هم، مانند اصفهان قرار تأسیس کانون معلمان را می‌گذارند.

عزا و تعطیلی عمومی برای هفتم حادثه تیراندازی به حرم.

این شعار مردم است:
« روز همه شیعیان شام غریبان شده/ قبر امام هشتم گوله باران شده،

درنگ

گذری بر نخستین رساله عملیه فارسی
که موضوع آن با تاریخ مشهد گره خورده است
آداب زیارت حضرت امام رضا^(ع)

سیدمهدی سیدقطبی

در میان رساله‌های موجود فقهی به زبان فارسی، کتاب گران سنگ «جامع عباسی» دارای امتیازات خاصی است که ارائه مبحث آداب زیارت‌نامه اطهار^(ع)، آن را ممتاز کرده‌است. به بهانه مطرح کردن «آداب زیارت حضرت امام‌رضا^(ع)» از این کتاب ارزشمند، ضمن معرفی این کهن‌ترین رساله عملیه، به‌نویسنده این بخش از متن نیز اشاره‌می‌شود.

- رساله جامع عباسی

«جامع عباسی»، یک رساله فقهی به زبان فارسی است که به ابتکار شیخ بهایی، طراحی و تدوین شده‌است. این اثر، یک دوره کامل فقه شیعی، از طهارت تا دیات است و اضافه بر آن، مسائل امر به معروف و نهی از منکر و مباحثی در باب زیارت را دربر دارد. چون این متن را می‌توان کتاب فتوایی براساس دیدگاه فقهی مصنف شمرد از این رو می‌توان آن‌را نخستین‌رساله عملیه‌به‌زبان فارسی قلمداد کرد که احکام شرعی مورد نیاز مردم را با قلمی ساده و روان نوشته‌است‌به طوری که شیوه نگارش این کتاب وزین، پس از گذشت چهارصد سال، هنوز در تدوین رساله‌های توضیح‌المسائل مراجع عظام تقلید رعایت می‌شود.

- رساله‌ای با دو مؤلف

شیخ بهایی، کتاب جامع عباسی را در بیست باب طرح‌ریزی کرد و خود پنج باب نخست آن را نوشت. اما با درگذشت ایشان در ۱۰۳۱ هجری قمری شاگردش، نظام‌الدین ساوجی، به دستور شاه عباس صفوی پانزده باب باقی‌مانده کتاب را مطابق طرح استادش به پایان رساند.

به همین دلیل جامع عباسی، کتابی با دو مؤلف محسوب می‌شود.

- ارزش و اهمیت زیارت امام‌رضا^(ع)

شیخ نظام ساوجی، باب هفتم کتاب را به زیارت معصومان^(ع) اختصاص داده‌است و در فصل نخست آن، به تفکیک، از ثواب زیارت پیامبر اکرم^(ص) و خاندان طاهرینش یاد می‌کند. او در وصف ثواب زیارت امام رضا^(ع) نیز احادیث زیر را ارائه می‌دهد:

«از حضرت امام موسی کاظم^(ع) منقول است که فرمودند: «زیارت‌فرزندم علی^(ع)، پیش‌خدای تعالی برابر هفتاد حج مرور است تا هفتاد هزار حج.»از حضرت امام‌محمدتقی^(ع) پرسیدند که زیارت‌پدر شما افضل است یا زیارت امام حسین^(ع)؟ فرمودند: «زیارت پدرم، زیرا که پدرم را زیارت نمی‌کنند مگر خاصان شیعه، و مراد به «خاصان شیعه»، جماعتی هستند که قائل به امامت دوازده امام^(ع) می‌باشند. چه جماعت ناسویه که تا حضرت امام جعفر صادق^(ع) را امام می‌دانند و کیسانیه که به امامت محمد بن حنفیه قائل هستند، و غیر این‌ها از فرق شیعه زیارت حضرت امام حسین^(ع) می‌کنند و زیارت حضرت امام رضا^(ع) نمی‌کنند مگر خواص شیعه و بهتر آن است که حضرت امام رضا^(ع) را در رجب زیارت کنند. از حضرت رضا^(ع) منقول است که به احمد بنظنی نوشتند که «برسان به شیعه من که زیارت من پیش‌خدای تعالی مقابل هزار حج مقبول و هزار عمره مقبوله است، احمد بنظنی گوید: «از حضرت امام محمدتقی^(ع) پرسیدند که زیارت پدر شما مقابل هزار حج است؟ آن حضرت فرمودند که مقابل هزار هزار حج است، از حضرت رضا^(ع) منقول است که: «هر که مرا از راه دور زیارت کند او را در سه موضع یاری کنم؛ آنگاه که نامه‌ای از چپ و راست پران شود، هنگام گذشتن از صراطو هنگام کشیدن اعمال.»»

- آداب زیارت امام‌رضا^(ع)

ساوجی، فصل دوم باب هفتم کتاب را به «آداب زیارت» اختصاص داده‌است. آدابی که به هنگام زیارت هر بارگاه و مزار هر معصومی ازجمله حضرت امام رضا^(ع)، ریزنده است و در متون روایی بدان توصیه شده‌است. وی به تفصیل، از ۲۱ ادب حضور یاد می‌کند.

جامع عباسی: یک دوره فقه فارسی / بهاء‌الدین عاملی - تهران: مؤسسه انتشارات فراهانی، ۱۳۱۹.
جامع عباسی: رساله عملیه/ بهاء‌الدین محمد عاملی، با حواشی هشت فقیه عالی‌مقام. - قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۸

موزه

سنگابی به جای ظرف‌های آبخوری

گروه تاریخ و هویت| سنگاب قرن ششم هجری موجود در موزه آستان قدس رضوی از یک قطعه سنگ یکپارچه و سیاه‌رنگ (هرکاره) ساخته شده‌است. آن‌طور که روی کتیبه‌های بدنه قید شده، نام سازندگانش، محمد و احمد سنگ‌تراش، محمدبن احمد و فرزندانش است. روی این ظرف سنگی، شانزده نیم‌دایره برای قرار دادن ظرف‌های آبخوری تراشیده شده‌است. همچنین روی بدنه کروی ضخامتش در ناحیه لبه به ۱۴/۵ سانتی‌متر می‌رسد و کف آن، سوراخ‌هایی برای خروج آب وجود دارد. تزئین روی بدنه، حجاری کتیبه‌ها، نقوش گیاهی و هندسی است. مضمون کتیبه‌ها نیز جمله‌های دعایی، آیات و احادیث است. اما نام سفارش‌دهنده، بانی و سازندگان به خط ثلث تزئینی، نسخ آمیخته به رقاع و رقاع در سه ردیف حجاری شده و با نقوش اسلیمی و ختایی که گاه با خط درهم آمیخته نیز در تزئین آن استفاده شده‌است. اما کتیبه‌ها تاریخ ساخت سنگاب در قابی به طول ۹۸ و عرض ۹ سانتی‌متر حجاری شده و متن آن از این قرار است: «بتاریخ اوایل شعبان سنة سبع و تسعين و خمس مائه»

روی بدنه سنگاب به چهار قاب مستطیل شکل تقسیم شده که هر قاب با یک بند تزئینی از دیگری مجزا شده‌است. در هر قاب سه شمشه با قطر تقریبی ۲۴ سانتی‌متر است که داخل آن‌ها بعضی با نقش گره‌های تزئینی و بعضی با کتیبه‌هایی به خط رقاع شامل نام سازندگان و نقاش و با مضمون دعایی و حد فاصل آن‌ها با نقوش اسلیمی تزئین شده‌است.

منبع:

اسنادو مدارک موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی، کتاب «مشهد از مقاومت تا پیروزی» و «تاریخ معاصر ایران (جلد۲)» از دکتر یوسف متولی حقیقی.